

FRAKNÓI EMLÉKKÖNYV

Fraknói Vilmos (1843–1924) püspök, történész
a Magyar Tudományos Akadémia főtitkárának
emlékezete

BUDAPEST ♦ RÓMA

2024

FRAKNÓI MEMORIAL BOOK

Remembrance of Vilmos Fraknói (1843–1924)
Bishop, Historian, Secretary-General of the
Hungarian Academy of Sciences

On the 100th Anniversary of his Decease

edited by

PÉTER TUSOR & VIKTOR KANÁSZ

FRAKNÓI EMLÉKKÖNYV

Fraknói Vilmos (1843–1924) püspök, történész
a Magyar Tudományos Akadémia főtítkárának
emlékezete

Halálának 100. évfordulóján
szerkesztette
TUSOR PÉTER & KANÁSZ VIKTOR

Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae
Series I: Collectanea Vaticana Hungariae

sub Alto Patrocinio Em.mi ac Rev.mi

P. Card. ERDŐ

fundavit ac moderatur

P. TUSOR

Előadások a Fraknói (Nyári) Akadémián 17–25.

Kiadja a Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport
(HUN-REN PPKE-PTE)

és a BTK Moravcsik Gyula Intézet
(HUN-REN)

*Published by the Vilmos Fraknói Vatican Historical Research Institute
and the BTK Gyula Moravcsik Institute*

HUN-REN
Hungarian Research Network

A kutatásokat a Magyar Kutatási Hálózat és az MTA Bolyai-ösztöndíj (III/3),
a kötet megjelentetését a PPKE-BTK-Kut-23-6. sz. projekt támogatta

<http://institutumfraknoi.hu>

© *The authors and the editors*, 2024

ISSN 1786-2116

ISBN 978 963 308 504 2

ISBN ebook 978 963 308 505 9

Felelős kiadó

Publisher responsible

a Gondolat Kiadó igazgatója

the Director of "Gondolat" Publishing House

Tördelte - *Typography*: É. Lipót

Mutató - *Index*: Gy. Sági

Olvasószerkesztők - *Correctors*

Zs. Matus, Zs. Bellovics, G. Nemes, O. Kőhalmi

Kiadásra előkészítette - *Prepared for publication*

a GONDOLAT Kiadó - *the Publishing House "Gondolat"*

Fraknói Vilmos, az MTA főttkára, a *Monumenta Vaticana Hungariae* alapítója
(Bükösdí Gábor – Pécs, 2024)

TARTALOM

PROLEGOMENA

Előszó. Fraknói-centenárium (1924–2024) (Tusor Péter)	XI
Szekfű Gyula: A százesztendőös Fraknói Vilmos	XV
R. Várkonyi Ágnes: Változatok a liberalizmusra.	XX
Solymosi László: Köszöntőbeszéd. Centenárium emlékkonferencia (Nagyvárad, 2024. május 2–3.).	XXXVI

I. FEJEZETEK A FRAKNÓI-BIOGRÁFIÁBÓL

1. Fraknói Vilmos családja és szülőföldje (Rétfalvi Balázs).	3
2. Fraknói történeti pályakezdéséhez (Simor hercegprímáshoz írt levelei közlésével) (Tusor Péter)	25
3. Frankl Vilmos és a Magyar Egyházirodalmi Iskola (1859–1861) (Sági György)	75
4. Megjegyzések Fraknói Vilmos nagyvárad kanonikátusához (Balla Tünde–Lakatos Attila).	103
5. Történetíró új szerepben. Az MTA-főtitkár Fraknói (Hőgye Attila–Cziráki Csongor)	133
6. Fraknói Vilmos és Pécs püspöki trónja (Tusor Péter–Kanász Viktor) . .	155
7. Fraknói és az osztrák állampolgárság kísértése (Ress Imre).	209
8. A pálya végén. Fraknói Vilmos utolsó hónapjai, temetése és korai emlékezete (Kanász Viktor).	235

II. A TÖRTÉNÉSZI, TUDOMÁNYOS ÉLETMŰ

1. Fraknói, a katolikus történész és tudományépítő (Tusor Péter)	247
2. Fraknói vatikáni kutatásai és a középkori magyar történelem (Szovák Kornél)	285
3. A magyar medievisztika megalapozója: Fraknói Vilmos (Rácz György)	310
4. Fraknói és a kora újkor kutatás kezdetei (Fazekas István)	329
5. Narratívák csapdájában. Fraknói tankönyve és visszhangja (Lőrincz Zita)	349
6. Fraknói Vilmos tudományos vitáiról (Orsós Julianna)	361
7. Tárlatvezetés Fraknói Vilmos könyvtári kiállításán (1877) (Szovák Márton)	369
8. Fraknói közéleti publicisztikája (1870–1918) (Oláh P. Róbert)	391
9. A Fraknói-életmű könyvésze. Tudománymetria elemzés (Nemes Gábor)	403

III. ITÁLIA, RÓMA, VATIKÁN

1. Magyar történetkutatás európai relációban. Fraknói Vilmos és római „magyar történeti iskolája” (1882–1905) (Tusor Péter)	415
2. „Kedves barátom és nagy böcsületet szerző fiam!” A Rómer–Fraknói levelezés és a Monumenta Vaticana (Csécs Teréz)	445
3. Nápoly bűvkörében. Óváry Lipót és az itáliai magyar történetkutatás (Kanász Viktor)	483
4. Pápai tizedek és adószedők a 14. századi Magyarországon. Fejérpataky László és a magyar Monumenta Vaticana (Fedeles Tamás)	535
5. Kollányi Ferenc és Róma (1893) (Horváth Terézia)	575

6. Lukcsics József és az egyházmegye-történetírás aranykora (Nemes Gábor).....	591
7. Erdély Rómában. Veress Endre vatikáni kutatásai – Egy szabálytalan pályáiv buktatói és tanulságai (Kruppa Tamás).....	609

FÜGGELÉKEK

I. Fraknói-bibliográfia (1861–1924) (összeállította: Nemes Gábor).....	657
II. Fraknói-dokumentáció. Életinterjú, önéletrajz, újságcikkek 1923–1924, 1926, 1928–1929 (válogatta: Kanász Viktor)	695
III.a Karikatúráktól a szobrokig. Fraknói Vilmos ábrázolásai (írta és összeállította: Kanász Viktor).....	735
III.b Fényképtár (válogatta: Kanász Viktor–Sági György–Tusor Péter).....	756
<i>Életút / Kronológia</i> (összeállította: Tusor Péter)	765
<i>Könyvészet (MVH–MREV–CVH. Nekrológok, életrajzi irodalom, lexikográfia)</i> (összeállította: Tusor Péter–Nemes Gábor).....	779
<i>Rövidítések</i>	789
<i>Szerzők</i>	793
<i>Összegzések</i>	795
<i>Summaries</i> (Kristó László–Kőhalmi Olivér).....	823
<i>Index</i> (összeállította: Sági György)	851
<i>Contents</i>	869

A FRAKNÓI-ÉLETMŰ KÖNYVÉSZETE

Tudományometriai elemzés

Fraknói Vilmos hatalmas terjedelmű munkássága szinte közhelyszerűnek számított már kortársai körében is, és nekrológjai kivétel nélkül mind kiemelték párját ritkítóan gazdag munkásságát. A bibliográfia elkészítése során azonban lehetőségem nyílt munkásságának tudományometriai vizsgálatára is, amely több, eddig ismeretlen aspektusból elvégzendő elemzésére ösztönzött.

Fraknói esetében abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy 1886-ban negyed-,¹ míg 1910-ben félévsszázados irodalmi munkásságát² saját maga állította össze. Az előbbit stílszerűen 25, míg ez utóbbit – Hornig Károly veszprémi püspökkel kötött barátságuk emlékének ajánlva – természetesen 50 példányban nyomtatta ki.

Fraknói Vilmos életműve tekintélyt parancsoló, és a bibliográfia alapján ez számokban is kifejezhetővé vált. Hatvanhét monográfia fűződik a nevéhez, ezek egy része persze a mai fogalmak szerint inkább a kismonográfia ismérveinek felel meg. Három monografikus feldolgozása – *Pázmány Péter és kora*,³ *A magyar nemzet története*,⁴ *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szentszékekkel* – is háromkötetes formában látott napvilágot, ezenkívül nyolckötetnyi önálló forráskiadvánnyal is jelentkezett. Egy tankönyv is fűződik a nevéhez, gimnáziumi tanár korában írta diákjai számára.⁶

Tanulmányai száma is tekintélyt parancsoló, 226 cikke jelent meg, elsősorban a kor szokása szerint folyóiratokban. A legtöbb a már akkor is a leg-rangosabbnak számító *Századok* hasábjain (42), emellett az általa is szerkesztett *Magyar Könyvszemle* (35) és a *Magyar Sion* (25) közölt le nagyobb számban Fraknói-cikket. Lexikon szócikkek írásában is jeleskedett, az *Egyetemes Magyar*

¹ *Fraknói Vilmos negyed-százados irodalmi munkássága 1861–1885*, Budapest 1886.

² *Fraknói Vilmos irodalmi munkássága 1860–1910*, Budapest 1910.

³ *Fraknói-bibl.*, 24. 28. 67. sz.

⁴ *Fraknói-bibl.*, 64. 82. 83. sz.

⁵ *Fraknói-bibl.*, 393. 403. 417. sz.

⁶ *Fraknói-bibl.*, 7. sz.

Encyclopedia V. kötetétől az utolsó, XIII. kötetéig összesen 230 fűződik a nevéhez.

Fraknoi írásai a külföldi tudományosság számára is hozzáférhetőek voltak, hat kötete és húsz tanulmánya volt olvasható: nagyobb része német, kisebb része francia vagy olasz nyelven. A monográfiák közül kettő Freiburg im Breisgauban jelent meg a híres Herder kiadónál. Idegen nyelvű cikkei főleg az *Ungarische Revue* és a *Revue Hongroise* hasábjain láttak napvilágot.

Eddig egyáltalán nem fordult a figyelem Fraknoi Vilmos recenzióira, holott több igen érdekes és tanulságos. Élete során összesen tizenhetet írt, tehát az össz-életművet figyelembe véve viszonylag ritkán élt ezzel a közlési lehetőséggel. Több alkalommal is ismertetett külföldi művet, például Anton Gindely kötetét a harmincéves háborúról,⁸ a morvák történetének egy, 1278 és 1306 közötti történéseket taglaló kötetét⁹ vagy a velencei levéltár Jagelló Ulászló király (lengyel uralkodóként II., magyarként I.) uralkodásának idejéből származó forrásokat közreadó forráskiadványt.¹⁰ Fraknoi recenzióiban kiemelte a magyar és külföldi – főleg az olaszországi – levéltári kutatások és forráskiadványok fontosságát, amely nemcsak a magyar történetírást lett volna hivatott szolgálni, hanem az olyan külföldi történészek számára is, akik hazánk történelmével kívánnak foglalkozni. Két ismertetésében is sajnálatát fejezte ki a történelmi – különösen az egyháztörténeti – összefoglalások hiány miatt. Lányi Károlynak Knauz Nándor által sajtó alá rendezett munkáját elavultnak, és több ponton hibásnak tartotta, amely ráadásul nélkülözte a kurrens kutatásokat is.¹¹ A francia Édouard Sayous kétkötetes, Magyarország történetét összefoglaló munkáját méltatva szintén kiemelte,¹² hogy a művelt nagyközönség számára pont egy ilyen, magyar nyelvű mű szükségeltetne. Emellett megállapította, hogy egy idegen nyelven megjelent, kurrens összefoglalás még az országimázsra is pozitív hatással lehetne: „Az idegen olvasónak hű és világos képet nyújt nemzetünk múltjáról, intézményeink és szellemi életünk kifejlődéséről. Régóta fájdalommal tapasztaljuk, hogy bár nemzetünk kiváló rokonszenvennek örvend nyugati Európa minden népeinél – talán közvetlen szomszédainkat kivéve – az államférfiak kevésbbé vesznek számba, a tudósok

⁷ *Fraknoi-bibl.*, 342. 404. sz.

⁸ *Fraknoi-bibl.*, 34. sz.

⁹ *Fraknoi-bibl.*, 137. sz.

¹⁰ *Fraknoi-bibl.*, 347. sz.

¹¹ *Fraknoi-bibl.*, 55. sz.

¹² *Fraknoi-bibl.*, 157. sz.

kevésbé foglalkoznak velünk, mint több más nemzetiséggel, mely politikai súlya és kulturai állása tekintetében alattunk áll”.

Kifejezetten érdekesek a vatikáni levéltári kutatással kapcsolatos recenziói. A *Nuntiaturberichte aus Deutschland* című, máig működő és már mintegy fél-száz kötetet számláló sorozat első két kötetéről írt ismertetést a *Századok* hasábjain.¹³ Ismertette a sorozat létrejöttét, a porosz és osztrák intézet együttműködését és kiemelte azt is, hogy nemcsak a vatikáni levéltárból és a vatikáni könyvtárból származnak a források, hanem a közreadó Walter Friedensburg nápolyi, velencei és pármái levéltárakban is végzett kutatásokat. Felhívta a figyelmet a forráskiadványokban lévő számos magyar vonatkozásra, bár keserűen állapította meg, hogy Friedensburg nem ismerte Óváry Lipót III. *Pál pápa és Farnese Sándor bíbornok Magyarországra vonatkozó diplomáciai levelezései (1535–1549)* című művét. Ami a vatikáni magyar kutatások szempontjából igazán fontos megállapítása volt, azt a zárásmontatban szögezte le: „Így tehát a magyar történetírás érdekeinek szempontjából a római kutatások súlypontját a 14. és 15. századra kell helyeznünk.” Frankói felismerését nemcsak saját munkássága, hanem a *Monumenta Vaticana Hungariae* kötetei is igazolták.

Nemcsak az egyház-, hanem a diplomácia- és a politikatörténet művelői számára is nélkülözhetetlen kézikönyvek a Konrad Eubel minorita szerzetes által *Hierarchia Catholica* címmel elindított sorozat kötetei, amelyek a római egyház bíborosait, érsekeit és püspökeit tartalmazó archontológiai adattáraként ma is haszonnal forgathatunk. Frankói a második, 1431 és 1503 közötti időszakot tartalmazó kötetéről írt recenziót, amelyben kiemelte, hogy nemcsak a magyar királyság területén lévő egyházmegyék adatai használhatók a hazai kutatás számára, hanem a hozzánk küldött pápai legátusok azonosítása szempontjából is nélkülözhetetlenek.¹⁴ Ismertetésében kiemelte, hogy archontológiai kézikönyvekre a magyar kutatásnak is nagy szüksége volna: „Ily kézikönyv létesítésének szükségességét a történetírók és bűvárok lépten-nyomon érzik. Kíváncsi is, hogy erre a magyar egyháztörténelem valamelyik ifjú munkása mennél előbb vállalkozzék. Vállalkozásában az illetékes tudományos és egyházi körök támogatására biztosan számíthatna.” Frankói Vilmos talán maga sem gondolta, hogy a középkori magyar királyság érsekeinek és püspökeinek archontológiai adattáaira több mint száz évet kell majd várni.¹⁵

¹³ *Frankói-bibl.*, 352. sz.

¹⁴ *Frankói-bibl.*, 413. sz.

¹⁵ Az Árpád-korra lásd ZSOLDOS ATTILA, *Magyarország világi archontológiája 1000–1301* (Historia Könyvtár. Kronológiák, adattárak 1), Budapest 2011; az Anjou-korra lásd ENGEL PÁL,

Recenziót nem mindig pusztán ismertetés szándékával készített, gyakran új kutatási eredményeivel gyarapította az ismertetett műben szereplő adatokat. Erre jó példa Thallóczy Lajos szerb és bosnyák tematikájú tanulmánykötetének bemutatása,¹⁶ amelynél így írt Fraknoi:

„De nem szándékozom az egyes tanulmányokat ismertetni. E helyett foglalkozni fogok némely részlettel, a melyek véletlenül ezidőszerint (Mátyás király uralkodása történetének új fel-dolgozására szánván el magamat) a saját tanulmányaim körébe esnek. Egy évtizedre (1448–1459) szorítkozom... Kiegészítem, egy-két pontban kiigazítom Thallóczy előadását. Ő bizonyára szívesen fogja ezt látni, mert nem tartozik azokhoz az írókhoz, kik maguknak a tévmentességet igényelik. Éppen legújabb munkájában tiszteletreméltó bátorsággal igazítja ki korábbi munkáinak tévedéseit, végzi, hogy az ő kifejezésével éljek, az önmosdatás munkáját. Példájának követésére nekem is alkalmat nyújt ő.”

A tudományos publikációkon kívül komoly mennyiségű, csaknem száz cikke jelent meg egyéb témában. Ezek csaknem egyharmada valamely általa viselt pozícióval – elsősorban a Magyar Tudományos Akadémiában betöltött főtárgyi állásával – kapcsolatos, hivatalos célzattal keletkezett beszámolók és jelentések. Jóval érdekesebbek az ennek a csoportnak mintegy negyedét kitevő tudományszervezéssel és -politikával kapcsolatos írásai. Némelyikből lehet következtetni arra, hogy egyes műveit mikor és milyen motivációból kezdte írni. 1866-ban *Nyílt sorok a „Magyar Sion” szerkesztőjéhez* című¹⁷ írásában üdvözlölte a folyóirat azon felhívását, amellyel a történészeket főpapi levelezések kiadására ösztönözte, és maga is hitet tett ennek fontossága mellett. Aligha véletlen, hogy egy évvel később kiadta Dallos Miklós győri püspök politikai és diplomáciai iratait,¹⁸ és nyilván ekkor kezdte el Pázmány Péter esztergomi érsek levelezésének¹⁹ kiadási munkálatait is.

Különösen érdekesek tudományos munkákról folytatott, gyakran aktuálpolitikai és felekezeti színezetű vitái, amelyek közül itt csak kettőt emelnék

Magyarország világi archontológiája 1301–1457 I (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5), Budapest 1996; a Mátyás- és Jagelló-korra lásd C. TÓTH NORBERT–HORVÁTH RICHÁRD–NEUMANN TIBOR–PÁLOSFALVI TAMÁS, *Magyarország világi archontológiája 1458–1526* (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak) Budapest 2017; C. TÓTH NORBERT, *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusai és jövedelemkezelői az 1440-es évektől 1526-ig* (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 27), Győr 2017.

¹⁶ Fraknoi-bibl., 437. sz.

¹⁷ Fraknoi-bibl., 20. sz.

¹⁸ Fraknoi-bibl., 21. sz.

¹⁹ Fraknoi-bibl., 84. sz.

ki. A korszak egyik leghíresebb történésze, az írófejedelem Jókai Mórral is rokonságban álló, református Thaly Kálmán a *Hon* 1875. április 15-ei számában megjelent írásában a jezsuiták által Bercsényi Miklós ellen tervezett mérgezési tervről publikált cikket. Fraknói – vállalva az ódiúmat a nagy népszerűségnek örvendő kollégája elleni támadásnak – vitriolos hangnemben kelt ki Thaly cikke, és egyáltalán történetírói módszere ellen: „Úgy látszik, időközönként fel-felébred benned a költő és ragadtatva phantáziád által, oly dolgokat olvassz ki ama levelekből, melyeknek mi történetbuvárok nyomát sem látjuk azokban. És a levélírók, ha cikkeidet olvasnák, bizonyára maguk még jobban megvolnának lepetve, mint mi.”²⁰ Az idő – már-már természetesen – Fraknóit igazolta.²¹

A másik és talán még híresebb vitája Kossuth Lajossal bontakozott ki Fraknóinak Martinovics Ignácra 1877-ben, a *Századok* hasábjain megjelentetett terjedelmes cikke miatt, amely alapjaiban rajzolta át a forradalmárról addig kialakult képet. Az ifjú történésznek volt bátorsága megdönteni egy, politikai szereplők és a közvélemény által preferált toposzt, magára vonva ezáltal sokak, köztük a még mindig nagy népszerűségnek örvendő politikus nemtetszését. Fraknói válaszában papírra vetette *ars poeticá*ját is, amely élete végéig elkísérte: „A történetíró, szerény nézetem szerint, legjobb belátása és lelkének sugallata szerint, leplezetlenül tartozik feltárni az igazat és a valót, még ha ezen kötelesség teljesítésében a nemzeti múlt hagyományai is ellentétbe jő.”²² Tanácsa manapság is megszívlelendő.

A nem tudományos célú publikációinak több mint negyedét teszik ki publicisztikai írásai, amelyek nagyjából két korszakra, illetve témára fókuszálnak. Fraknóinak markáns véleménye volt a katolikus autonómia és a szekularizáció kérdésében, amelyről 1870 és 1872 között az általa szerkesztett *Magyar Sion* hasábjain tizennégy írásban adott hangot. A másik, publicisztikai értelemben termékeny korszak az első világháború időszaka volt. 1915-ben a Német Császárság, az Osztrák–Magyar Monarchia és az Olasz Királyság által 1882-ben létrehozott Hármasszövetség ez utóbbi kilépésével felbomlott, és ez Fraknóit is érzékenyen érintette, gondoljunk csak az itáliai kutatások ellehetetlenülésére és a Fraknói-villa lefoglalására. Az agg történést éppen ezért (is) a szövetség felbomlása érdekelte, erről 12 cikket publikált a *Budapesti Szemlé-*

²⁰ *Fraknói-bibl.*, 115. sz.

²¹ Thaly Kálmánról legújabbban a korábbi szakirodalommal lásd BALÁZS GÉZA, *Thaly Kálmán, a gyűjtő, bamisító, rejtőzködő*, Magyar Nyelvőr 143 (2019) 461–480.

²² Vö. Orsós Julianna kötetbeli közelményét, II/6.

ben elsősorban a magyar kormány felelősségét boncolgatva. Publicisztikáiban sem tagadja meg történészi mivoltát: információkat gyűjtött, elemzett, érvelt és szintetizált.

Életművében óriási szerepet foglal el szerkesztői munkássága, amelyre eddig szintén kevesebb figyelem fordult. Mint a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának helyettes titkára, majd titkára 1872 és 1878 között ő szerkesztette az *Értekezések a Bölcsészeti / a Társadalmi / a Történeti Tudományok Köréből* c. három önálló akadémiai sorozat kötetét.²³ E három sorozat keretében ekkor több mint nyolcvan mű látott napvilágot. Az Akadémia főtítkáráként 1879 és 1888 között rá hárult *A Magyar Tudományos Akadémia Évkönyvei*, a *Magyar Tudományos Akadémiai Almanach*, *Az MTA Elhunyt Tagjai Fölött Tartott Emlébeszések* szerkesztése, amely az említett időszakban összesen 25 kötetet jelentett. Emellett szerkesztőként ő felelt az évente 6–8 számmal jelentkező *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője* kiadásáért is.²⁴

Fraknói szerkesztette a korszak egy legemblematikusabb sorozatának, a *Magyar országgyűlési emlékeknek* első tíz kötetét,²⁵ de szerkesztőként irányította az *Egyetemes Magyar Encyclopédia* X–XIII., azaz utolsó négy kötetének munkálatait is. Részt vett a *Magyar Sion* megújításában és újraindításában, közösen szerkesztve Zádori Jánossal az új széria első három évfolyamát.²⁶ Különös gondot fordított arra, hogy az általa felkarolt és fejleszteni vágyott ügyek minél hamarabb tudományos fórumot is kaphassanak. A Nemzeti Múzeum könyvtári őreként ezért megalapította, és négy évig szerkesztette a *Magyar Könyvszemlét*,²⁷ elindítva ezzel a világ egy legrégebbi könyvtári szakfolyóiratát.

²³ Fraknói 1871. október 9-től volt helyettes osztálytitkár a II. osztályon, 1872. október 28-án már osztálytitkárként tűnik fel. AE 5 (1871) 245 és 6 (1872) 234–235. A címlapok tanúsága szerint az *Értekezések*... sorozatok szerkesztését már helyettesként átvette. – Fraknói idején, és még utána is sokáig a használatos névváltozat: „*Értekezések a Történelmi Tudományok Köréből*”. Vö. *Fraknói-bibl.*, 108–109. 119–120. 141–142. 165–166. 184. sz.

²⁴ Fraknóit az 1878. június 13-án tartott nagygyűlésen választották helyettes főtítkárnak, az 1879. május 21-i nagygyűlésen pedig főtítkárnak (Arany János tiszteletbeli főtítkár lett), egyúttal pedig Pesty Frigyes lett helyette a II. osztály titkára, az elhunyt Horváth Mihály utóda pedig Pauer Tivadar lett az osztályelnökségben. MTA Évkönyvei 16 (1877–1882) 311 és 413. A címlapok tanúsága szerint Pesty Frigyes 1879-től, vagyis a hivatalváltástól vette az osztálykiadványok szerkesztését (öt követően 1890-től Pauer Imre szerkesztette mint osztálytitkár e kiadványokat.) A főtítkári kiadványokat megválasztásától jegyezte Fraknói, de vélhetően már helyettes főtítkárként ő látta el Arany helyett e feladatkört is.

²⁵ *Fraknói-bibl.*, 105. 116. 138. 161. 162. 201. 228. 258. 283. 341. sz.

²⁶ *Fraknói-bibl.*, 50. 63. 80. sz.

²⁷ *Fraknói-bibl.*, 143. 167. 186. 205. sz.

A vatikáni magyar kutatások megindítójaként hasonló céllal hozta létre a *Momumenta Vaticana Hungariae*-t.

Külön érdekes fejezetet jelentenek Fraknói életművében az álneveken megjelent írások. Az első csoportot azok az álnéven megjelent recenziók jelentik, ahol az ifjú történész sarkosan, helyenként vitriolosan megfogalmazott véleményét rejtette kitalált szerzőnév mögé. Molnár Aladár *A magyar alkotmány történeti kifejlődése* című munkájáról Fügedi Vilmos,²⁸ a *Helytörténeti monographiák* című, átfogó ismertetése²⁹ pedig Ferenczy néven látott napvilágot. Ez utóbbiban nagyon éles, helyenként sértő megjegyzések is találhatók, amelyek az idegen név mögé rejtőzést indokolhatták – akár saját elhatározásból, akár a folyóirat szerkesztőjének kérésére.³⁰ Ettől némileg eltérő célja lehetett az álnév használatának a *Budapesti Szemle* hasábjain megjelent *Magyar Történettudományi Szemle* című ismertetések esetében.³¹ Az 1873., illetve az 1874. évi történelmi munkák retrospektív áttekintését adó írások – amelyeket Békési néven jelentetett meg – talán hagyományteremtő céllal készültek. Fraknói – ma némileg furcsának tűnve – az összefoglalásokban saját munkásságáról is beszámol egyes szám harmadik személyben, némi kritikai éllel.³² Tudománytörténeti érdekesség, hogy ezekben jut először arra a felismerésre, hogy a magyar történelemnek az Anjou- és a Jagelló-kor közötti időszakáról nem jelentek még meg okmánytárak.

²⁸ *Fraknói-bibl.*, 5. sz.

²⁹ *Fraknói-bibl.*, 92. sz.

³⁰ „Annyira nincs benne kútfőtanulmány és irodalmi tájékozottság, eszme és rendszer, hogy nemcsak a szakférfiú, hanem minden komoly olvasó megbotránkozással fogja ezt constatálni... Ha a dolog annyira komoly nem volna, valóban mulatságosnak tartanok szerzőnek ambícióját, melyet a munkájához állítólag fölhasznált kútfők felsorolásában tanúsít. Teszi ezt oly merészséggel és ügyetlenséggel, mely tudományos irodalmunkban, istennek hála, elszigetelve áll... Mi szerencsét kívánunk szerzőnek, hogy öntudata ily gazdagon részesíti őt az elismerés jutalmában, melyet a hálátlan tudomány kénytelen lesz mindenkor megtagadni tőle...”

³¹ *Fraknói-bibl.*, 103. 114. sz.

³² „A Szent István-társulat kiadásában Frankl Vilmostól jelenik meg: A magyar nemzet története. Eddig két füzet jött kezünkhez; a második a mohácsi csatáig ér. E munka hivatva lenne a nagy közönség, hihetőleg a katolikus közönség, igényeit kielégítve vonzó olvasmányt nyújtani. Habár szerzőnek ez utóbbi törekvése egészen nem sikerült, el kell ismerni, hogy a jelentéktelen események mellőzése, egyes történeti képek rajzolása és a műveltségi mozzanatok kiemelése által e célt sok tekintetben megközelítette. Felekezeti elfogultság vádját sem emelhetjük ellene, habár erre nézve a harmadik kötetben fogja kiállani a tűzpróbát.”

Ha megnézzük Fraknói Vilmos munkásságának időbeli eloszlását, akkor a következő megállapításokat tehetjük. Publikációk szempontjából az egyik legtermékenyebb időszak az 1875 és 1892 közötti periódus, amikor a harmincas-negyvenes éveiben járó, ereje teljében lévő Fraknói a Nemzeti Múzeum könyvtárőri, valamint a Magyar Tudományos Akadémia főtitkári és alelnöki posztját látta el. „Ezek az állások lehetővé tették neki, hogy teljesen tudományos kutatásainak éljen” – írta Áldásy Antal a nekrológiájában,³³ jóllehet mindkét állását Fraknói a tőle megszokott lelkiismeretességgel látta el és nyilván sok idejét és energiáját kötötték le. Ez azonban nem látszik meg publikációi minőségén és mennyiségén, sőt! Erejét azonban felemészthette a sokszoros (túl)terhelés.

Miután megvált az akadémiai adminisztrációtól, életét teljes egészében a kutatásnak és a római történeti intézetének szánta. Az 1893 és 1897 között megjelent kevesebb számú mű nem válságot, hanem – villája építési gondolai és súlyosbodó szembaja dacára – lázas alkotómunkát és a nagyívű feldolgozások felé fordulást mutatja, elég ha a magyar királyi kegyúri jogról írott monográfiájára³⁴ vagy *A magyar nemzet története* című sorozat IV. kötetére, az 1440 és 1526 közötti időszak máig használható összefoglalására gondolunk.³⁵ Az ezt követő, 1898 és 1903 közötti periódus egészen termékenynek mondható, az egyik fő művének tekinthető, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szentzsékkal* c. háromkötetes munkája mellett számos fontos könyve és cikke látott ekkor napvilágot. Az 1905-ben Rómából hazaköltöző, idősödő Fraknói sem veszítette el kutatói és írói kedvét. Bár kevesebbet és ritkábban publikált, mint az ezt megelőző időszakban, de nem volt egyetlen olyan év sem, hogy ne jelent meg volna írása. Az első világháború idején a már említett aktuálpolitikai érdeklődése még egy utolsó fellángolást is jelentett az életművében.

Méltatást, nekrológot vagy megemlékezést keveset írt, de azokat szinte kivétel nélkül olyan személyekről, akiket nagyra tartott és akiknek sokat köszönhetett, így Rómer Flórisról, Ipolyi Arnoldról, Haynald Lajosról és Szilágyi Sándorról.³⁶

³³ ÁLDÁSY, *Fraknói Vilmos*, 840.

³⁴ *Fraknói-bibl.*, 365. sz.

³⁵ *Fraknói-bibl.*, 369. sz.

³⁶ *Fraknói-bibl.*, 12. 318. 348. 364. 412. 476. 506. sz.

Fraknói Vilmos bibliográfiáját áttanulmányozva egyet kell érteni Csánki Dezsővel, aki így jellemezte: „Ez az állandóan figyelő, mindig munkára kész és gyorsan működő elme, Istentől nyert, szinte őserővel párosulva, rendkívüli termékenységevel ejt bámulatba. Egymásután gyorsan tűnik fel, egymástól távol eső területeken. Mi még csak a régiekkel vagyunk barátkozóban; ő már új ötleteken tervez, épít, változtatosan és szakadatlanul.”³⁷

NEMES GÁBOR

³⁷CSÁNKI, *Fraknói Vilmos*, 209.